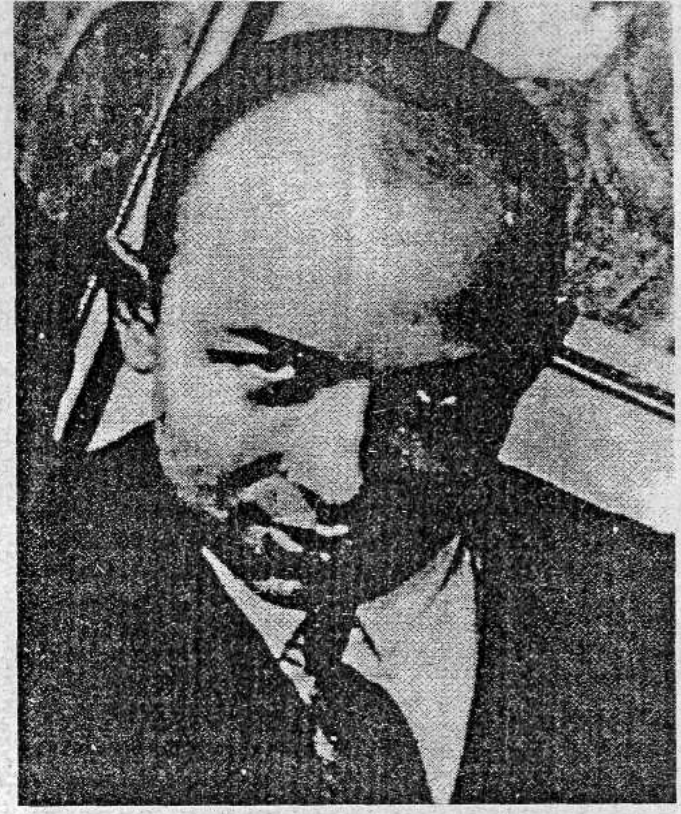

ВК

ДО 60-РІЧЧЯ З ДНЯ ЗАГИБЕЛІ НІЛА ХАСЕВИЧА

Безстрашний лицар свободи

багато працює, експериментує, удосконалює свою майстерність. Заглиблюється у вивчення українського народного мистецтва, його історії. Крім основного фаху, охоче студіює ткацтво і кераміку. Разом із художниками-однотимцями з Волині та Галичини у Варшаві організовує мистецький гурток "Спокій". Бере активну участь у конкурсі студентських робіт. У 1931 році картина "Прання" була відзначена премією. У наступному році за портрет Івана Мазепи отримав почесний диплом. Критики-мистецтвознавці заговорили про Ніла Хасевича як про талановиту людину. У низці своїх рефератів молодий художник висловив власне бачення малярства, підкреслюючи його суспільну роль. Так, в одному з них ("Малюнок як виховний фактор"), написаному 24 лютого 1933 року, молодий художник цитує слова Мейсонера: "Малюнок є правдою абсолютною, а мову правди треба вчити скрізь і завжди. Зробив би малюнок основою навчання у всіх школах. Це єдина мова, якою можна висловити все".

І от позаду довгі роки навчання, сповнені матеріальними нестатками, побутовими незручностями і романтикою сподівань на краще. В 1933 році Ніл успішно закінчує академію мистецтв. Яке монастирське терпіння і настирливість потрібно було мати, щоб не піддатися зневірі, не впасти у розпач, а досягти поставленої мети! Тільки одержимі люди на таке здатні.

У 30-х роках ім'я митця з якогось там глибинного волинського села знала чи не вся Європа. Мистецький гурток "Спокій" у передвоєнний період влаштував чимало виставок з участю Ніла Хасевича. Його малярські та графічні роботи бачили жителі Праги, Варшави, Берліна, Львова, Луцька, Кременця, Рівного тощо. Краці дереворити експонувалися на міжнародних виставках у Лос-Анджелесі та Чикаго, де отримали високу оцінку. До нього прийшло визнання.

Значним досягненням художника став вихід у світ альбому "Книжкові знаки Ніла Хасевича" (Варшава, 1939), в якому автор показав себе неперевершеним майстром екслібрисів.

У середині 30-х років Ніл Хасевич перебував у рідному селі Дюксині, де його батько працював дяконом при Свято-Михайлівському храмі. Серед простих трудівників він знаходив героїв своїх картин. Учителював у місцевій школі,

1942 року. У короткій замітці "Дюксин пробуджується" читаємо: "Перший свій публічний виступ присвятила "Просвіта" Шевченковим роковинам, влаштуовуючи 15.III ц.р. урочисту академію, яка пройшла несподівано добре і на високому рівні та зробила сильне вражіння на присутніх...

Надії патріотів на відновлення державної незалежності України розбилися об жорстоку дійсність. Вони переконалися в тому, який "новий порядок" принесла коричнева чума із Західної Європи: арешти, знущання, розстріли ні в чому не винних людей... І коли у квітні 1943 року почали масово формуватися загони УПА на Волині, Ніл Хасевич долучився до підпілля, навіть став близьким другом Кліма Савура (Дмитра Клячківського) — командувача УПА-Північ, штаб якого містився у Гутвині (за кілька десятків кілометрів на північ од Костополя). Тільки вузьке коло людей знало, хто приховується під такими псевдами, як Бей, Зот, Рибалко, Левко... Наступив новий етап у біографії художника. Тепер його чатувала смертельна небезпека на кожному кроці. І так упродовж майже десяти років.

Будучи інвалідом, Ніл Хасевич не міг тримати зброї в руках. За зброю йому служили різець, долото і пристрасне слово публіциста. Командування доручило Нілу очолити політико-пропагандистську ланку групи УПА-Північ. Керував друкарнею повстанців, редагував газету "До зброї". Як художник оформляв сатиричні журнали "Український перець" і "Хрін". До честі Ніла Хасевича є той факт, що він був обраний членом центрального і крайового проводів ОУН і Української Головної Визвольної Ради (УГВР) — підпільного парламенту. То, звичайно, вияв глибокої пошани і довір'я до "рядового підпільника", як скромно називав себе художник-графік.

Хоч війна закінчилася, але українські повстанці продовжували боротьбу. Девізом їхніх визвольних змагань стали слова: "Здобудемо Українську державу або згинемо в боротьбі за неї". Мистецький доробок Ніла Хасевича періоду війни і після її закінчення значний. Він нараховує понад 150 дереворитів, що були видані за океаном у двох альбомах: "Волинь у боротьбі" та "Графіка в бункерах УПА" (1950-1952 роки).

Совість полум'яного патріота не дозволила Нілові відійти з похідними групами УПА на Захід. Він твердо вирішив

...За 45 кілометрів од Костополя, понад голубою стрічкою Горині, розкинулось село із загадковою назвою — Дюксин. Навіть мовознавцю з Рівного Ярославу Пурі не вдалося розкрити походження цього топоніма. Правда, він висловив цікаве міркування, пишучи, що на Поліссі під лексемою "дук" розуміють багатія або скупу людину. Точна дата заснування Дюксина невідома. Перша писемна згадка про нього припадає на 1537 рік. У цьому селі в сім'ї дякона Антона Івановича Хасевича 25 листопада 1905 року народився другий син, якому дали ім'я Ніл.

У Рівненському обласному державному архіві зберігається клірова (церковна) відомість за 1908 рік, де сказано, що Антон Хасевич прибув у Дюксин 25 березня 1898 року із села Тинне (нині Сарненський район) псаломщиком із благословення Володимир-Волинського єпископа Паїсія. У сан дякона невдовзі його посвятив Кременецький єпископ Амросій.

Хлопчик Ніл виростав у товаристві сільських дітей, серед чудової природи Надгориння. Навколишня краса не могла

не пробуджувати у ньому творчих прагнень. Початкову освіту він здобував удома під керівництвом батька. Згодом навчався у Житомирській семінарії та приватній українській гімназії Рівного. Дитинство припало на тривожні часи: закінчувалася Перша світова війна — починалася громадянська. Події мінялися так швидко, як ніколи.

У 1918 році (за іншою версією у 1922-ому) сталася трагедія: під час дорожньої пригоди на оржівському залізничному переїзді перед потягом сполохалися коні і мати загинула, а Ніл став калікою — лівої ноги не вдалося врятувати. Після лікування хлопець відвідував майстерню художника Леня у Рівному. А це, очевидно, і вирішило майбутню долю живописця і графіка.

Перед юнаком виникла складна проблема: іти дорогою батька чи обрати свою. Нестримне бажання бути художником привело його до столиці Польської держави — Варшави. У 1925 році екстерном складає іспит і отримує атестат про закінчення гімназії, а в наступному році він — уже вільний слухач Варшавської академії мистецтв. Переглядаю особову справу Ніла Хасевича і знаходжу його заяву на ім'я ректора від 29 листопада 1926 року. Хлопець просить відстрочити плату за навчання до 15 грудня у зв'язку з тяжкими матеріальними умовами.

Невисокого зросту юнак, бідно вдягнений, із палицею в руці (замість лівої ноги — дерев'яний протез) спочатку записується на відділ малярства, а пізніше переходить на графічний. Уже тоді молодий художник розглядав графіку як могутній пропагандистський чинник. Нею можна “розмовляти” з величезною аудиторією. І без перекладача. Вчиться сумлінно, хоч терпить злигодні. Бо що візьмеш із батькового дому, коли і там не краще? Адже на утримання його, вдівця, було ще два сини: найстарший — Федір, наймолодший — Анатолій.

У 1930 році Ніл Хасевич був зарахований, нарешті, повноправним студентом академії мистецтв у Варшаві. Йому пощастило навчатись під керівництвом висококваліфікованих професорів — Мілоша Катарбінського, Мечислава Катарбінського і Владислава Сkochилася. Бідність, нестатки не покидали його. Сторінки особової справи рясніють просьбами: “Я сам себе утримую, — пишеться в одній із них, — знаходжусь у критичних матеріальних обставинах... Прошу надати мені крайову стипендію...”

І студентів допомагають. Не завжди, однак. Так, на заяві від першого жовтня 1931 року стоїть резолюція: “Не заслуговує.” Причина зовсім незрозуміла, якщо брати до уваги той факт, що більшість екзаменів Ніл Хасевич складав з оцінкою “дуже добре”.

І він змушений був перебиватися випадковими заробітками. Нерідко приходило на допомогу Українське товариство студентів у Варшаві, яке виклопотало йому безплатне помешкання в інтернаті. Окрилений підтримкою,

співав у церковному хорі, малював ікони, що потім ставали окрасою сільської церкви. Займався самоосвітою. Разом з іншими художниками їздив по навколишніх селах, зустрічався з багатьма цікавими людьми.

Про нього, як про неординарну людину, щиро згадують старожили Дюксина. Кілька років Григорій Судак разом із Нілом відвідували церковний хор. За його розповіддю, так читати Апостола, як це робив Хасевич, ніхто не вмів у їхньому селі. Коли Ніл заходив у храм і чулося поскрипування протеза, стояла ідеальна тиша: на нього чекали парафіяни.

Теплий спогад про художника залишився у пам'яті Ольги Кришук. За її словами, він не тільки гарно малював, але й ткав та вишивав. За Польщі у Львові виходив календар “Рільник”. Цій жительці Дюксина запам'ятався навіть малюнок обкладинки, під яким замість прізвища автора стояли ініціали “Н.Х.”

Варто пам'ятати, що брати Хасевичі були зв'язані з оунівським підпіллям, керівником якого з середини 30-х років на Костопільщині був мешканець села Звездівка Григорій Рибак — людина освічена і свідомо, справжній патріот України.

Коли над Європою згустилися темні зловісні хмари і розрядилися польсько-німецькою війною у вересні 1939 року, над Західною Україною, в тому числі над Рівненщиною, нависла загроза окупації. 17 вересня Червона армія перейшла кордон, щоб узяти “під захист” населення Волині. Про таємний зговір двох міжнародних акул Гітлера і Сталіна ще не було відомо. Під пильне око нової влади потрапила передусім патріотично настроєна інтелігенція.

Багато творчих задумів мав Ніл Хасевич, але про вільне втілення їх годі було думати. Тож він змушений був працювати учителем у рідному селі та підробляти бухгалтером у споживчій кооперації.

Друга світова війна, початок якої датується 1-им вересня 1939 року, переросла у так звану Велику Вітчизняну. У липні 1941 року була окупована Рівненщина. Багато хто з українців мріяв про відновлення самостійної держави. Під редагуванням Григорія Рибака вийшло декілька чисел газети “Самостійність”. Але редколегія змушена була змінити її назву на “Костопільські вісті”. У планах фашистів Україні відводилася доля німецької колонії.

У Рівному Степан Скрипник і Улас Самчук налагодили випуск часопису “Волинь”. Був запрошений до співпраці Ніл Хасевич. Правда, не тільки як художник. На сторінках газети він виступав і як автор публіцистичних статей.

Про те, що під час окупації Ніл Хасевич деякий період працював мировим суддею в Деражному, свідчить повідомлення в “Костопільських вістях” від 29 листопада 1942 року.

Починаючи з 1942 року, була відновлена діяльність осередків “Просвіти”, ліквідованої за “перших совєтів”. Її активістами стали брати Хасевичі — Ніл і Анатолій. Про це ми дізнаємося з газети “Костопільські вісті” від 22 березня

залишитися у рідному краї для подальшої боротьби. З цього приводу характерні слова з його листа, переданого в 1951 році за кордон: **“Я, каліка, б'юся в той час, коли багато сильних і здорових людей у світі навіть не вірять, що така боротьба взагалі можлива...”**

Минали роки, сповнені тривоги, поневірянь і сподівань. І коли гравюри з глибокого підпілля потрапили до рук делегатів сесії Генеральної Асамблеї ООН та іноземних дипломатів, зі столиці СРСР Москви надійшла рішуча вимога — “негайно припинити антирадянську діяльність”. Відтоді чекісти взялися за “полювання” на Бей-Зота. Їм допоміг випадок. В одній кривці вони знайшли документи. Розшифрувавши, зрозуміли, що хтось комусь заготував 5 кг паперу і вишневе дерево. Здогадалися: такі речі потрібні тільки художникові. Як на те, ще й адреса приблизна повідомлялася — бункер на околиці села Сухівці Рівненського району.

Розшук повстанського художника не забарився. З цією метою була створена міжобласна оперативна група, яка й натрапила на його слід. Він привів до садиби Лавріна Стацюка, де був обладнаний бункер. Вранці 4 березня 1952 року кривку оточили енкаведисти. В ній знаходилися Ніл Хасевич і два охоронці. Повстанці здаватись не думали. Нашвидку спалили важливі документи і саморозстрілялися. Так мужньо зустріли смертну годину талановитий графік і його соратники — Антон Мельничук (псевдо Гнат) і В'ячеслав Антонюк (Матвій).

Світлу пам'ять про безстрашного лицаря свободи Ніла Хасевича нині свято бережуть його земляки. 25 листопада 1995 року з нагоди 90-ліття з дня народження художника-борця в Дюксині на подвір'ї сільської школи відкрито стелу, виготовлену з польського базальту (архітектор Мирослав Марчишин), на якій відтворений автопортрет графіка. Його великі проникливі очі дивляться глибоко в душу кожному з нас. Наче з якимось докором і водночас із надією.

У с.Сухівці, що за 12 кілометрів од Клевая, де загинув художник, за ініціативою Рівненської районної краєзнавчої організації (голова Микола Федоришин) споруджений пам'ятник, на якому викарбувані слова: **“Воля людині, воля народам! У п'ятдесятю річницю Української Повстанської Армії”**. Там, на цьому трагічному місці, кожного року 4 березня збираються українські патріоти, щоб віддати шану людині, котра стала символом мужності і нескореності, героїзму і самопожертви в ім'я святої ідеї — самостійності і незалежності України.

Можливо, висловлю думку багатьох костопільчан, коли скажу, що у центрі міста на майдані Незалежності варто спорудити пам'ятник видатному художникові-борцю Нілові Хасевичу, котрий поклав своє життя на вівтар нашої свободи.

Анатолій КАРП'ЮК.